

УДК 80

DOI10.24412-2413-2004-2022-4-97-105

**ИСТИОРА ВА НАҚШИ ОН ДАР
СОЗМОНИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ
ЗАБОНИ АДАБИИ МУОСИРИ ТОЧИКӢ**

*Дӯстзода Ҳамроҳон Чумъа, Доносигоҳи
миллии Тоҷикистон, дотсент, мудири
кафедраи забони адабии муосири тоҷикӣ.
(Тоҷикистон, Душанбе)*

**МЕТАФОРА И ЕЕ РОЛЬ В
ФОРМИРОВАНИИ
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
СОВРЕМЕННОГО ТАДЖИКСКОГО
ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА**

*Дустзода Ҳамроҳон Дҷума, доцент, зав.
кафедрой современного таджикского
литературного языка Таджикского
национального университета
(Таджикистан Душанбе)*

**METAPHOR AND ITS ROLE IN
PHRASEOLOGICAL UNITS FORMATION
OF MODERN TAJIK LITERARY
LANGUAGE**

*Dustzoda Hamrokhon Juma, Tajik National
University, assistant professor, head of the
department of modern tajik literary language.
(Tajikistan, Dushanbe) E-MAIL:
dustov.hamrokhon@mail.ru*

Нақши истиора дар созмони ВФ забони адабии муосири тоҷик баррасӣ шудааст. Истиораи забонӣ дар баробари дигар воситаҳои тасвири бадеӣ дар ташиаккули воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ нақши муассир дорад ва ин гуна фразеологизмҳои метавон воҳидҳои фразеологӣ истиоравӣ унвон кард. Истиораи таркиби ифодаҳои рехта ба воситаи маҷоз сурат гирифта, ифодаи хубтару беҳтари мафҳум дар воҳиди фразеологӣ мебошад, ки миёни онҳо аз ягон ҷиҳат умумияти монандӣ ба назар мерасад. Зоҳиршавиши онро дар воҳидҳои фразеологӣ метавон ба равшан ва ғайри равшан намуд, ки дар бархе аз онҳо истиорашаванда сарфи назар мешавад. Хулоса шудааст, ки ба монанди ташибеҳ ва муболиға истиора низ дар мундариҷаи маъноии воҳидҳои фразеологӣ тобишҳои гуногуни маъноиро ба вуҷуд меорад.

Калидвожаҳо: *истиора, истиораи забонӣ, воҳидҳои фразеологӣ истиоравӣ, мафҳум, калима, маъно, истиораи равшан, истиораи ғайри равшан*

Рассматривается роль метафоры в формировании ФЕ современного таджикского языка таджикском языке. Отмечается, что лингвистическая метафора, наряду с другими тропами, играет важную роль в формировании фразеологических единиц таджикского языка и такие фразеологизмы можно назвать фразеологическими единицами, основанными на метафоре. В устойчивых выражениях метафора проявляется посредством переносного значения и является наиболее оптимальным способом выражения понятия в ФЕ, в которых наблюдается какое-либо сходство. Метафору во фразеологических единицах можно разделить на открытую и скрытую, в некоторых из них предмет метафоры игнорируется. Сделан вывод, что в смысловом содержании фразеологических единиц метафора, наряду с сравнением и гиперболой, создаёт различные семантические оттенки.

Ключевые слова: *метафора, лингвистическая метафора, фразеологические единицы, концепт, слово, переносное значение, открытая метафора, скрытая метафора*

Linguistic metaphor, alongside with other tropes plays an important role phraseological units formation of the Tajik language and such phraseological units can be called phraseological

units based on metaphor. The metaphor of set expressions is manifested through a figurative meaning and is the most optimal way of expressions of concept in phraseological units in which any similarity is observed. The appearance of metaphor in phraseological units can be divided into open and hidden in some of them the subject of metaphor is ignored. Metaphor, alongside with comparison and hyperbole creates various semantic shades in semantic content of phraseological units.

Key-words: *metaphor, language metaphor, phraseological units based on metaphor, concept, word, meaning, open metaphor, hidden metaphor*

Дар қатори дигар воситаҳои тасвири бадеӣ, ки дар созмони воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ нақш доранд, истиора низ ҳамчун воситаи серистеъмол дар ташаккули сохтор ва маънои онҳо мавқеи муҳимро соҳиб аст. Ҳарчанд дар сарчашмаҳои илмӣ ин навъи воситаи муассирии суханро ба ҷумлаи санъатҳои бадеӣ нисбат дода, онро бештар дар забони назм баррасӣ намудаанд, вале бояд таъкид намуд, ки он ҳамчун воситаи муҳими маъносоз дар сохтори воҳидҳои забон, аз ҷумла калима ва воҳидҳои фразеологӣ низ ба мушоҳида мерасад. Танҳо дар ин маврид зарур аст, ки миёни истиораи забонӣ ва истиораи мундариҷаи шеър фарқ гузошта шавад.

Пеш аз ҳама, истиораи забонӣ моли забони наср буда, ба калима ва воҳидҳои фразеологӣ хос аст. Агар дар калима доираи зоҳиршавии он вобаста ба имкониятҳои сохториву маъноии он маҳдудтар бошад, дар воҳиди фразеологӣ ифодаи он як андоза васеътар, равшантар ва пуробуранг сурат мегирад. Дар истиораи воҳидҳои забон дараҷаи баланди бадеияте, ки ба истиораи адабиёт хос аст, дида намешавад. Он дар шакли нисбатан маҳдуди зоҳиршавӣ дар калима ва воҳиди фразеологӣ ба таври образноку муъҷаз ифода гардида, воситаи маъносоз ба ҳисоб меравад. Хосатан ин вазифаи истиора дар мундариҷаи маъноии воҳидҳои фразеологӣ, ки имконияти бештари зоҳиршавии онро доранд, баръало мушоҳида мешавад. Чунончи, **нархи сабзию пиёзро напурсидан** «саросемавор, фавран», **аз пода пеш чанг кардан** «қабл аз амал ё ҳодисае хабар расондан», **дар сояи бекорӣ хобидан** «аз ҳолати бекориву танбалӣ хузур ёфтан»:

– Как намедихад! – Маҳмудов **нархи сабзию пиёзро напурсида**, зуд гӯши телефонро гирифт [II, 12, 239]. Сад афсӯс, ки **аз пода пеш чанг карда** будаам [II, 10, 45]. Агар танбалон ва танпарварон медонистанд, ки кор чӣ гуна бадани касро саҳт мекунад ва дили касро хузур медиҳад, ҳеч гоҳ **дар сояи бекорӣ намехобиданд** [II, 1, 35].

Истиораро метавон ба ҳайси навъи маҳсуси маҷозии забонӣ донист, ки дар ҳолати ҳаммаъноии мафҳумҳои гуногун, ки маъноӣ яке ба дигаре мегузарад, зоҳир мешавад. «Истиора навъи маҷоз аст, ки дар асоси он маъноӣ як калима ба калимаи дигар ба нисбати ҳамшафатии шайъҳои ифодакунандаи ин маъноҳо, ки дар фазо ва замни муайян ба вучуд омадаанд, мекӯҷад» [I, 7, 54].

Истиораи забонӣ алоқаи миёни мафҳумҳои гуногун ва сатҳи зоҳиршавии онҳоро таъмин мекунад. Онро метавон ҳамчун падидаи маҳсуси забонӣ маънидод намуд, ки дар натиҷаи ифодаи он як сатҳи муайяни маъноӣ ба сатҳи дигари маъноӣ мегузарад ва дар баробари ин шабоҳати онҳо аз ягон ҷиҳат боқӣ мемонад. Дар ин замина истиора баъзан ба ифодаи сатҳҳои ғайримуқаррарии мафҳум даст меёбад, ки онҳо дар алоҳидагӣ вучуд дошта наметавонанд. Дар ин ҳолат онро ба сифати унсуре шарҳ додан мумкин аст, ки бо ёрии он сатҳҳои баландтари зоҳиршавии мафҳум ба даст меоянд. Маълум аст, ки мафҳумҳое, ки барои шуури мо дастрасанд, баъзан имкониятҳоеро фароҳам меоранд, ки боиси дастрасӣ ба мафҳумҳои мураккаб ва ҳатто азмиёнрафтаи забонӣ мегардад. Айнан ҳамин вазъиятро дар

сатҳи зоҳиршавии мафҳумҳо ба тавассути истиораи забонӣ метавон барқарор намуд, ки он ба муқаррар намудани аломатҳои муҳимму барҷастаи мафҳумҳо сабаб мегардад.

Истиораи забонӣ ҳамчунин шакли махсуси зоҳиршавӣ дорад, ки он, пеш аз ҳама, ба тафаккури мантиқӣ ва имкониятҳои дарку шуури инсон алоқаманд аст. Ашёву ҳодисаҳоро бо номҳои худашон номгузори накарда, истиора дар мундариҷаи онҳо тобишҳои маъноиро ошкор месозад, ки барои мафҳумҳои дар ҳолати муқаррарӣ қарордошта хос нестанд. Ба таври дигар, он ҳамчун муайянкунанда ва бавучудоварандаи тобишҳои маъноӣ дар мундариҷаи маъноии мафҳум хизмат мекунад. Зоҳиршавии истиораи забонӣ дар воҳидҳои фразеологии забон ҳамон инъикоси як мафҳум ба ҷои мафҳуми дигар, як мундариҷаи маъноӣ бар ивази мундариҷаи маъноии дигар ва як сатҳи ифодаи тафаккур дар нисбати сатҳи дигари тафаккур мебошад. Танҳо бояд хотиррасон намуд, ки чунин зоҳиршавӣ на дар доираи калимаҳои забон, балки дар сатҳи фразеологизмҳо сурат мегирад, ки онҳо мафҳумро дар дараҷаи нисбатан баланди зоҳиршавӣ қарор медиҳанд.

Қобили зикр аст, ки ҳам муҳаққиқони адабиётшинос ва ҳам забоншинос вазифаи истиораро як медонанд ва онро бештар дар калимаҳои забон ҷустуҷӯ намудаанд. Масалан, онро олимони риштаи адабиётшиносӣ навъе аз санъатҳои маънавий доништа, моҳияти онро ба орият гирифтани маънии калима доништаанд [1, 3, 9, 11, 12].

Дар илми забоншиносии муосир низ олимони хоричиву ватанӣ ба моҳияти забонии истиора ва вазифаҳои он тавачҷуҳ зоҳир намудаанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҷамъбасти назарияҳои илмӣ онҳо бар пояи ҳамон назарияҳои машҳуреанд, ки аксарияти муҳаққиқон бар он ҳамфиқранд. Танҳо фарқ дар ин аст, ки олимони забоншинос истиораро дар воҳидҳои забон ба сифати унсури муҳимми маъносоз маънидод намудаанд. Ҷунончи, муҳаққиқи рус Бесарабова Н.Д. истиораро ҳамчун ҳодисаи забонӣ дар калимаҳои забон воситаи муҳимми созмондиҳандаи маъноҳои гуногун доништа, таъкид менамояд, ки он дар баробари дигар троп (воситаҳои тасвири бадеӣ – Ҳ.Д.)-ҳо семемаҳои (тобишҳои маъноӣ – Ҳ.Д.) гуногунро ба вучуд меорад ва дар ҳамин асос вазифаи забонии он иҷро мегардад [1, 2].

Олимон Малцева Л.И. ва Еремеева Е.В. бошанд, асли баромади истиораро бо истилоҳи метафора аз забони юнонӣ доништа, маъноӣ онро “интиқол, гузариш” шарҳ додаанд. Дар ҳамин асос онҳо истиораро ҳамчун калима ва ифодае маънидод намудаанд, ки дар заминаи мувофиқати ашёву ҳодисаҳо аз рӯйи ин ё он аломати зоҳирӣ бо маъноӣ маҷозӣ истифода мешаванд. “Пас, барои он ки истиора ба вучуд ояд, бояд нуқтаи муносиби ҳамхудудии ду ашё ё ҳодиса аз рӯйи ягон аломат ошкор карда шавад. Асоси истиораро метавонад аломатҳои гуногуни ба ҳам мувофиқ, аз қабилӣ шакл, ҳаҷм, ранг, ҳислат, арзиш, мавқеъ ва ғайра ташкил диҳанд” [1, 6, 11].

Муҳаққиқи забони арабӣ Эль сабрути Р.Р. бошад, истиораро дар калимаҳои нутқи арабӣ ҷузъе аз маҷоз доништа, қайд менамояд, ки дар зоҳиршавии он воситаҳои ташбеҳкунанда иштирок намекунад. Аломатҳои барҷастаи ашёҳои ҳамхудуд ба таври муқоиса дар як калима ҷамъбаст мегарданд ва он хеле равшану оммафаҳм аст. “Нақши асосиро дар миёни маҷозҳо истиора ишғол мекунад. Он образи васеи объекти тасвиршавандаро месозад. Истиора ташбеҳи ихтисоршуда маҳсуб меёбад, зеро дар сохтори он пайвандҳои ташбеҳкунанда дида намешавад ва унсурҳои муқоиса дар як калима ҷой мегиранд» [1, 13, 124].

Дар забоншиносии тоҷик низ вобаста ба истиора ва вазифаҳои он дар воҳидҳои забон баъзе қайдҳо мушоҳида мешаванд [1, 4, 5, 7, 10]. Масалан, профессор Ҳ. Маҷидов истиораро ҳам ба калима ва ҳам ба воҳидҳои фразеологӣ нисбат медиҳад ва зоҳиршавии онро дар ин воҳидҳо ба тарзи гуногун медонад. Агар дар калимаҳои истиора дар натиҷаи гузаштани маъноӣ як калима ба калима дигар дар натиҷаи ҳамхудудӣ ё ҳамшафатии онҳо ба вучуд ояд,

дар воҳидҳои фразеологӣ чунин зоҳиршавӣ ба тарзи дигар сурат мегирад. Дар онҳо истиора бо сабаби ба ҷои як мафҳум истифода шудани мафҳуми дигар пайдо мешавад ва бояд миёни онҳо наздикие бошад [I, 8].

Забоншинос Аҳадов Ҳ. бошад, истиораро дар асоси назарияҳои олимони адабиётшинос таҳлил намуда, қайд меорад, ки ҳарчанд он як навъи маҷозӣ забонӣ бошад, ҳам вале бо баъзе нишонаҳо аз он фарқ дорад. Он ҳамчун воситаи қувватдиҳандаи фикр ва мафҳум истифода шуда, бештар ба таносуби сухан вобастагӣ дорад [I, 1, 34].

Дар рисолаи доктории Султонова Р.М., ки ба вазъи лингвистии воситаҳои услубии забонҳои тоҷикӣ ва русӣ бахшида шудааст, назарияҳои илмии муҳаққиқон вобаста ба истиора дар чунин шакл ҷамъбаст гардидаанд:

1. Истиора – ин воситаи муассири сатҳи луғавӣ мебошад, ки дар тақсими калимаҳо бо маъноӣ маҷозӣ дар асоси мувофиқати онҳо бо дигар калимаҳо ифода меёбад. 2. Ду навъи истиораро ҷудо мекунанд – истиораи равшан ва пӯшида. Моҳияти истиораи равшан танҳо дар ишорат ба образ ё мафҳум ифода мегардад, ки ҳангоми муқоиса бо мафҳуми аввала калимаи нави дорой маъноӣ маҷозӣ ба вучуд меояд. Дар мавриди истиораи пӯшида ин ё он аломати муайяншавандаи мафҳум ҳамчун илова ба худ муайянкунанда фаҳмида мешавад. 3. Ҷиҳати фарқкунандаи истиораи пӯшида он мебошад, ки дар ҷараёни маҷозонидан на муайянкунанда ҳамчун истиораи равшан, балки калимаи муайяншаванда номбар карда мешавад [I, 10, 39].

Ба ин тарик, истиора ҳамчун воситаи тасвири бадеӣ ҳам дар калимаҳо ва ҳам воҳидҳои фразеологӣ мушоҳида гардида, ифодаи он дар фразеологизмҳои забон ба ҷанд ҷиҳат алоқаманд аст, ки онҳоро ба таври зайл баррасӣ намудан мумкин аст:

Пеш аз ҳама, мавҷудияти истиора дар воҳиди фразеологӣ бо он мақсад аст, ки бар ивази мафҳум, ашё, ҳодиса ё амали муайян, ки метавонад дар забон дар қолаби калима, ибора, таркиб ва ҳатто ҷумлаи одӣ вучуд дошта бошад, ибора, таркиб ва ҷумлаи рехтаву устуворе истифода мешавад, ки ҳамон мафҳумро пуробуранг ва барҷаста тасвир намуда, ҳамзамон аз рӯи ягон хусусият бо он наздикӣ дорад. Маҳз ҳамин нукта, яъне қаробати маъноӣ аз ягон паҳлу миёни мафҳуми одӣ ва мафҳуми дар воҳиди фразеологӣ таҷассумёфта маҳаки асосии зоҳиршавии истиораро дар фразеологизмҳои забон ташкил медиҳад. Дар ҳарду ҳолат низ ҳадафи асосӣ ифодаи мафҳум аст, вале тафовут танҳо дар сатҳу дараҷаи ифодаи он аст. Агар инъикоси барҷаставу равшантари мафҳуми муайян дар қолаби калима ва дигар воҳидҳои забон нагунҷад, пас онро метавон ба тавассути воҳиди фразеологӣ пешниҳод намуд. Ҳарчанд қолаби воҳиди фразеологӣ низ маҳдудият дорад, вале дар ин маврид имкониятҳои васеи мундариҷаи маъноӣ он метавонанд ба зоҳиршавии истиора кумак расонанд. Аз ин ҷост, ки унсурҳои истиораро мо на дар мундариҷаи сохтори фразеологизм, балки бештар дар мундариҷаи маъноӣ он эҳсос менамоем. Масалан, дар воҳидҳои фразеологӣ навъи **ба дили касе алов афтод** “касе беқарор, безобита шуд”, **ангушти ҳайрат газидан** “ҳайрон шудан, дар ҳайрат мондан”, **тарбуз аз бағали касе афтид** “умеди касе барбод рафт, касе ноумед шуд” ки ифодаи барҷастаи мафҳумҳои муайян мебошанд, зоҳиршавии истиора маҳз ба паҳлуи маъноӣ онҳо вобаста мебошад:

Аз гапҳои охири Истад **ба дилам алов афтод** [II, 13, 10]. ... он қадар ҷуст ҷолок ҳарбу зарб мекунад, ки кас **ангушти ҳайрат мегарад** [II, 13, 84]. **Тарбуз аз бағалатон меафтаду** «ҳай дарег, сад афсӯс, ҷаро ҳамин гап ба майнаи худам пештар наомад?» гуфта худ ба худ ҳайрон мешавад [II, 9, 124].

Муқаррар шудааст, ки мавҷудияти истиора ба монанди дигар воситаҳои маъносоз дар мундариҷаи воҳиди фразеологӣ ҷанбаи ифодаи обуранг ва майлҳои иродавии онро қувват мебахшад. Агар дар воҳидҳои фразеологӣ муволиғавӣ чунин ҳолат ба тасвири ғайривоқеии

мафхум иртибот дошта бошад, дар воҳидҳои фразеологии истиоравӣ онро мо дар доираи ифодаи маҷозии ҷузъҳои таркибии воҳиди фразеологӣ бо мақсади ифодаи хубтару бештари мафҳуми мавриди назар мушоҳида карда метавонем. Истиора, ки монанди дигар воситаҳои тасвири бадеӣ ба воситаи маҷоз зоҳир мешавад, дар фразеологизмҳо вазиҷаи забонии худро вобаста ба ифодаи барҷастаи мафҳум анҷом медиҳад. “Истиора мисли ташбеҳ дар роҳи барҷаста ифода гардидани фикр хизмат карда, ибораҳои фразеологии истиоравӣ дар заминаи ифодаҳои пуробуранг ва ба ҳамагон фаҳмои истиоравӣ ба вучуд меоянд” [I, 4, 55]. Ба таври дигар, воҳидҳои фразеологии истиоравӣ ҳамон ифодаи мафҳуманд, вале дар шакли як андоза пуробуранги бо ҷилоҳои гуногун орододашуда. Инро ҳангоми муқоисаи воҳидҳои фразеологии истиоравӣ бо маъноҳои мафҳумии онҳо дарк намудан мумкин аст: **ба даҳон об гирифта** – “хомӯш истодан”, **чашм об додан** – “аз тамошои зебоие баҳра гирифта”, **димоғи касе сӯхт** – “касе ранҷид” ва монанди инҳо:

Диловар, ки фарзанди ҳамин ҷост, **ба даҳон об гирифта** нишастааст [II, 3, 107]. ... барфи бомашонро пок мекард ва ҳамаи ин баҳонаҳое буд, ки **чашм об диҳад** [II, 4, 283]. – Ман, муаллим, ба зарари фарзандонам қор намекунам, - **димоғи падар сӯхт** [II, 7, 21].

Дар баштари сарчашмаҳои илмӣ истиораро бо ташбеҳ алоқаманд дониста, онро навъе аз ташбеҳи пӯшида низ маънидод кардаанд [I, 3, 9, 11, 12]. Чунин ҳолати арзёбӣ ба он нисбат аст, ки агар дар ифодаи мафҳуми ташбеҳшаванда ҳама воситаҳои ташбеҳсоз иштироқи ғайб дошта бошанд, пас истиора дар заминаи ифодаи барҷастаи ашёву ҳодиса раванди муқоисаро низ аз сар мегузаронад ва ин ҳолат бе иштироқи воситаҳои ташбеҳсоз сурат мегирад. Маҳз ҳамин ҷиҳат фарқи истиораро аз ташбеҳ муқаррар месозад. Метавон истиораро дар ин маврид зикри монандшавии мафҳум бидуни унсурҳои ташбеҳсоз маънидод намуд.

Назария мазкурро дар воҳидҳои фразеологии истиоравӣ вобаста ба он таҳлил намудан мувофиқ аст, ки дар онҳо лаҳзаҳои муқоисаи мафҳум дар сатҳи нисбатан баландтар зоҳир мешаванд ва ин сатҳро метавонад фразеологизм дар худ ошкор созад. Яъне нуктаи меҳварии ифодаи хубтари мафҳумро ба тариқи истиора унсури муқоиса ташкил медиҳад, ки он дар сурати ифодаи рехтаву устувор ва бе ёрии воситаҳои созмондиҳандаи муқоиса зоҳир мегардад. Маҳз тобиши муқоисаи мафҳум метавонад дар воҳиди фразеологӣ унсури истиораро ба вучуд орад. Масалан, агар дар воҳидҳои фразеологии ташбеҳии **мисли гавҳараки чашм нигоҳ доштан** «эҳтиёткорона, бозғиром», **монанди оби нова рехтан** «бошаст, босуръат» иштироқи ҳама воситаҳои ташбеҳсоз аз мавҷудияти равшани муқоисаву ташбеҳ дар мундариҷаи онҳо дарак диҳад, пас дар воҳидҳои фразеологии истиоравии **ба лаб қулӯҳ молидан** «хомӯш нишастан, сухан нагуфта» ва **ҷон ба ҷонофарин супоридан** «мурдан, ғавтидан» ин ҳолат бе иштироқи унсурҳои зикршуда ба таври хира намоён мегардад:

– Ин бача бе ягон балову қазо ба воя бирасаду ҳақиқати ҳола бифаҳмад, гавҳораша бояд **мисли гавҳараки чашм** нигоҳ дорад [II, 14, 26]. – Халил суханро **монанди оби нова** паи ҳам мерехт [II, 17, 315]. – Ин кас бошанд, **ба лаб қулӯҳ молиданӣ** [II, 17, 317]. ... вай ба сутуни бетонии гузаргоҳи роҳи оҳан бархӯрда, ҳамоно **ҷон ба ҷонофарин месупурд** [II, 16, 80].

Воҳидҳои фразеологии истиоравӣ ба монанди дигар навъҳои фразеологӣ дар заминаи ҳамхудудии унсурҳое ба вучуд меоянд, ки бори асосии ифодаи истиора ба муносибати мантиқии миёни онҳо алоқаманд аст. Дар ин ҳолат метавон аз ҷузъҳои истиорашаванда ва соҳибистиора ёдовар шуд, ки дар зоҳиршавии истиора дар мундариҷаи воҳидҳои фразеологӣ нақши асосӣ доранд. Истиорашаванда дар ин маврид ҳамон қолаби воҳиди фразеологӣ мебошад, ки истиора шудааст ё ба таври дигар мафҳумро истиора намудааст. Яке аз нишонаҳои асосии истиора дар он аст, ки истиорашаванда бояд аз рӯи ифодаи хусусият, аломат ва дигар паҳлуҳои хос аз соҳибистиора боло истад ва он нишонаҳоро равшану барҷаста ифода намояд. Агар чунин бартариро истиорашаванда дар худ ошкор

карда натавонад, пас истиораи таркиби онро муқаррар намудан ғайриимкон аст. Яъне дар ин маврид муқоисае, ки ба зоҳиршавии бехтару хубтари мафҳум сабаб мегардад, мавҷудияти истиорашавандаро дар воҳиди фразеологӣ таъмин мегардонад. Масалан, дар воҳидҳои фразеологӣ истиоравии зайл қолабҳои устувору маъмули онҳо – **борони чизеро резондан**, **домани чизеро сар додан** ва **ба чизе супоридан** истиорашаванда буда, чузъҳои **қаҳру ғазаб**, **гирия** ва **бойгонии хотира**, ки дар таркиби онҳо бо маънои лугавӣ омадаанд, соҳибистиора мебошанд. Ин навъи воҳидҳои фразеологӣ истиоравиро фраземаҳои истиравӣ номидан дуруст аст: **борони қаҳру ғазабро ба сари касе резондан** «нисбати касе дарқаҳр шудан, ба касе ғазаб кардан», **домани гирияро сар додан** «гирия кардан», **ба бойгонии хотира супурдан** «дар хотира сабт кардан» ва ғайра:

Аз ин рӯ, намедонед **борони қаҳру ғазабро ба сари кӣ резед** [II, 16, 105]. Вақте ӯ фурупошии баргҳои хурду заб-зардро бо чашми сар медид, аз алам қариб буд **домани гирияро сар диҳад** [II, 16, 209]. Нигоҳҳои нусхагирро сӯйи хеш дида, бояст ин лаҳзаҳои ширини ханӯз беномро ночор **ба бойгонии хотира месупориданд** [II, 2, 46].

Дар воҳидҳои фразеологӣ истиравӣ ёридиҳандаи ташбеҳсоз иштирок намекунад, вале мантиқан он дар назар дошта мешавад, ки ин яке аз нишонаҳои фарқкунандаи фразеологизмҳои истиравӣ маҳсуб меёбад. Ҳамин аст, ки дар воҳидҳои фразеологӣ истиравӣ дар нисбати ташбеҳоти фразеологӣ ошкор намудани истиораи таркиби он як андоза мушқилтар аст. Агар дар созмони фразеологизмҳои ташбеҳӣ унсурҳои ташбеҳшаванда, ташбеҳкунанда ва адоти ташбеҳ боиси равшану барҷаста ифода ёфтани тобишҳои ташбеҳиву муқоиса дар онҳо гарданд, дар воҳидҳои фразеологӣ истиравӣ ин вазифаро танҳо унсурҳои истиорашаванда ва соҳибистиора иҷро мекунанд. Алоқаи миёни ин ду чузъи истиорасоз бе ифодаи ёридиҳандаи муайян сурат мегирад ва доимиву устувор аст. Аз қабилӣ **ба оташи ғурури касе равшан рехтан** «ғурури касеро паст кардан», **дар баҳри ишқ ғарқ шудан** «аз ишқ огоҳӣ доштан, ошиқ будан», **инони ихтиёрро аз даст додан** «ҳолати беихтиёро гирифтан»:

Суханони ҳамдардии занҳо гуё **ба оташи ғурури Зебо равшан рехт**, ки якбора даргирифт [II, 2, 168]. Ёву Маҳбуба аллақай **дар баҳри ишқ ғарқ шуда** буданд [II, 11, 25]. Назирзода асабӣ шуд, қариб монда буд, ки **инони ихтиёрро аз даст диҳад** [II, 11, 218].

Вобаста ба он ки дар зоҳиршавии истиора истиорашаванда ва соҳибистиора ё яке аз онҳо иштирок мекунад, воҳидҳои фразеологӣ истиоравиро низ метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: воҳидҳои фразеологӣ истиоравии равшан ва пӯшида. Дар фразеологизмҳои истиоравии равшан ҳама чузъҳои истиорасоз иштирок намуда, истиора комил ва барҷаста ифода меёбад. “Истиораи равшан хоси шеър буда, ба воситаи он шоир мақсадашро пардапӯшона ифода мекунад. Баъзан дар воҳидҳои фразеологӣ низ чунин истиораи равшан истифода мешавад” [I, 4, 57]. Дар ин гурӯҳи ифодаҳои рехтаи истиравӣ сохтори фразеологизм устувор буда, мафҳум дар он ба таври равшан ифода меёбад. Дар онҳо соҳибистиора сарфи назар шуда, танҳо истиорашаванда зикр мегардад, ки чунин омил дарки истиораро дар мундариҷаи онҳо як андоза мушқил мегардонад. Ин навъи воҳидҳои фразеологӣ истиоравиро метавон ҳамчун идиомаҳои истиравӣ маънидод намуд, ки ҳама чузъҳои таркибии онҳо бо маънои маҷозӣ омада, дар зоҳиршавии истиора кумак мерасонанд. Аз қабилӣ **як курта гӯшт гирифтанд** “аз натиҷае хурсанд ва қаноатманд шудан”, **мӯро аз хамир ҷудо кардан** “ҳақиқатро ошкор намудан”, **ба сари касе лой молидан** “касоро фиреб додан” ва ғайра:

... аз ин хабари хуш **як курта гӯшт гирифтагӣ** барин, дастонашро мушт кард [II, 8, 41]. – Ва ман умед дорам, ки додситон **мӯро аз хамир ҷудо мекунад** [II, 11, 46]. Ман писарони Лангро ёр гирифта бовар кардам, **ба сарам лой молиданд** [II, 15, 90].

Дар воҳидҳои фразеологӣ истиоравии пӯшида бошад, истиорашаванда зикр наёфта, ягон паҳлу, қисм, хусусият, аломат, ё ҳислати барҷастаи он иловатан бо соҳибистиора оварда мешавад. Ин гуна воҳидҳои фразеологӣ истиоравиро қолабҳои фразеологӣ номидан ба мақсад мувофиқтар мешавад, зеро дар онҳо қолаби ифода боқӣ монда, соҳибистиораи он, ки калимаи аз маъноӣ маҷозӣ оғӣ аст, пайваста иваз мешавад. Он метавонад ҷойи худро бо унсурҳои дигари ҳамвазн ё калимаҳои дигар иваз намояд. Ҳамин аст, ки дар асоси қолаби ягона ва тағйир ёфтани яке аз ҷузъҳои таркибии он доираи истеъмоли ин гуна фразеологизмҳои истиоравӣ васеъ мешавад. Барои исботи андеша, ҷумлаи фразеологӣ **“риштаи ... канд (барканд)”**-ро аз назар мегузаронем, ки дар шаклҳои **риштаи ҳаёли канд, риштаи суҳбат канд, риштаи андеша барканд, риштаи умр канд, риштаи ҷон канд, риштаи ҳаёт канд, риштаи ошноӣ барканд, риштаи хотирот канд, риштаи умед канд** ва ғайра хеле серистеъмол аст. Маълум мегардад, ки дар ин ҷумлаҳои фразеологӣ истиоравии ҳамқолаб яке аз ҷузъҳои онҳо, яъне соҳибистора якҷайл иваз мешавад. Агарчи миёни ин шаклҳо умумияти ягона, яъне мавҷудияти образи умумӣ дар ҳамаи онҳо ба назар мерасад, бо вучуди ин онҳоро гунаҳои якдигар номидан дуруст нест. Ин ҳамон як қолаб аст ва он ба миқдори муайяни калимаҳои ҳамчинс, ки ифодакунандаи мафҳумҳои гуногунанд, ифода меёбад:

Ин боғи ман, - гуфт Маҳкам ва **риштаи ҳаёли Давронро канд** [Ш, 3, 97]. **Риштаи сӯҳбаташон канда шуд**, ҳаёлҳои дурашон ҳам [Ш, 7, 351]. ... дари палата ногаҳон кушода даромадани ҷарроҳ ва мудирӣ шубҳаи бемористони ҳарбӣ **риштаи андешаи ўро барканд** [Ш, 5, 165]. Пайкари эшони Саидҷалолхон рӯи барф мехобид, **риштаи умраш** аз дасти Барзӯи оқипадар **канда гашта** [Ш, 6, 13]. Боз **риштаи ҷони яке** аз дасти ноҳалаф дар Дараи Марг **канда шуд** [Ш, 6, 59]. Баъд, ана, **риштаи ҳаёти ў**, Наврӯз, муфт **канда мешавад** [Ш, 6, 397]. Агар наояд, пас **риштаи ошноиро бармеканад** [Ш, 17, 305]. Нидои Мавлуда **риштаи хотироти Тоҷинисоро канд** [Ш, 11, 99]. **Риштаи умеди Усто Анвар канда шуд** [Ш, 11, 147].

Ҳамин тариқ, истиораи забонӣ аз истиора ҳамчун воситаи муассирии шеър назм фарқ намуда, зоҳиршавии он асосан дар мундариҷаи маъноӣ калима ва воҳидҳои фразеологӣ сурат мегирад, ки дар ин миён мақоми фразеологизмҳо нисбатан устувор аст. Дар онҳо истиора ба тавассути маҷоз зоҳир шуда, мундариҷаи маъноӣ воҳидҳои фразеологиро бо тобишҳои дигари маъноӣ пурра мегардонад.

ПАЙНАВИШТ:

I. Адабиёти илмӣ

1. Аҳадов Ҳ. Мафҳуми маҷоз ва киноя дар лексикографияи тоҷик / Ҳ. Аҳадов // *Забонишиносии тоҷик*. – Душанбе: Дониш, 1980. – С.31-39.
2. Бессарабова, Н.Д. *Метафора как языковое явление / Н.Д. Бессарабова // Значение и смысл слова / Под ред. Д.Э.Розенталя*. – Москва: МГУ, 1987. – С. 156-173.
3. Бобоев Ю. *Назарияи адабиёт*. – Душанбе: Маориф, 1992. - 372 с.
4. Дӯстов Ҳ. *Воҳидҳои фразеологӣ таибеҳӣ дар забони адабии муосири тоҷикӣ / Ҳ. Дӯстов*. – Душанбе, 2014. – 186 с.
5. Мадҷидов Х. *Фразеологическая система современного таджикского литературного языка / Х. Мадҷидов*. – Душанбе: Деваитич, 2006. – 406 с.
6. Мальцева Л.И., Еремеева Е.В. *Средства художественной выразительности (подготовка к ОГЭ и ЕГЭ) / Л.И. Мальцева, Е.В.Еремеева*. – Москва, 2018. – 160 с.
7. Маҷидов Ҳ. *Забони адабии муосири тоҷик. Луғатишиносӣ / Ҳ. Маҷидов*. – Душанбе, 2007. – 248 с.
8. Маҷидов Ҳ. *Хусусиятҳои лексикӣ-семантикии воҳидҳои фразеологӣ феълӣ забони ҳозираи адабии тоҷик (рисолаи номзадӣ) / Ҳ. Маҷидов*. – Душанбе, 1968. – 249 с.
9. Рашиди Ватвот. *Ҳадоиқ ус-сехр*. - Душанбе: Дониш, 1987. – 121 с.

10. Султонова Р.М. Лингвистический статус стилистических средств таджикского и русского языков: сопоставительный аспект: диссертация...доктора филол. наук. – Душанбе, 2021. – 375 с.
11. Тоиров У., Ибодов Б., Тоиров Ш. Каломи мазум. - Душанбе: Шарқи озод, 2005. – 453 с.
12. Шарифов Х. Каломи бадеъ. – Душанбе: Маориф, 1991. – 160 с.
13. Эльсабрути Р.Р. Экспрессивный потенциал арабской речи // Язык и культура. – Россия, Томск: Национальный исследовательский Томский государственный университет, 04.12.2018. – С. 120-133.

II. Сарчаи маҳо

1. Айнӣ С. Ёддоитҳо. Душанбе: Адиб, 1990. – 352 с.
2. Гулрухсор. Занони Сабзбаҳор (марзи номус). – Душанбе: Адиб, 2019. – 432 с.
3. Кӯҳзод У. Писанддара. – Душанбе: Маориф, 1984. – 208 с.
4. Кӯҳзод У. Роҳи паси азба. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 384 с.
5. Мамадов К. Кофтукови қинояткор. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 192 с.
6. Мирзо К. Марги бегуноҳ. – Душанбе: Адиб, 2012. – 528 с.
7. Мирзоев К. Нишони зиндагӣ. – Душанбе: Адиб, 1993. – 496 с.
8. Мӯҳаббати Ю. Пайванди шикаста. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 192 с.
9. Мӯҳаммадиев Ф. Мӯҳочирон. – Сталинобод, 1959. – 192 с.
10. Мӯҳаммадиев Ф. Одамони кӯҳна. – Душанбе, 1963.
11. Мӯсо Ш. Чехраи модар. – Душанбе: Адиб, 2012. – 408 с.
12. Наимӣ Қ. Фоҷиа дар чаши масор. – Душанбе: Адиб, 1994. – 256 с.
13. Насим Р. Хонае, ки сӯяш меши тобам. – Душанбе, Адиб, 1993. – 224 с.
14. Самад А. Гардиши девбод. – Душанбе: Адиб, 2007. – 568 с.
15. Сорбон. Барзгар. Зуза. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 288 с.
16. Ҳамдам А. Оби зери ях. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 272 с.
17. Чалил Р. Асарҳои мунтахаб. Ҷ.2. Шӯроб. – Душанбе: Адиб, 1988. – 464 с.

Reference literature:

I. Scientific literature

1. Ahadov H. *The Notion of Metaphor and kinoya in Tajik Lexicography* // *Tajik Linguistic Studies*. - Dushanbe: Knowledge, 1980. - pp. 31-39.
2. Bessarabova, N.D. *Metaphor as a Linguistic Phenomenon* // *Value and meanings of word / under the editorship of D.E. Rosenthal*. - M.: Moscow State University, 1987. - pp. 156-173.
3. Babaev Yu. *Theory of Literature*. - Dushanbe: Enlightenment, 1992. - 372 pp.
4. Dustov H. *Phraseological Units of Analogy in Modern Tajik Literary Language*. - Dushanbe, 2014. - 186 pp.
5. Majidov Kh. *Phraseological System of Modern Tajik Literary Language*. - Dushanbe: Devashlich, 2006. - 406 pp.
6. Maltseva L.I., Yermeeva E.V. *Means of Artistic Expression (preparation for OSE and ESE)*. - Moscow, 2018. - 160 pp.
7. Majidov H. *Tajik Modern Literary Language. Dictionary*. - Dushanbe, 2007. - 248 pp.
8. Majidov H. *Lexical-Semantic Peculiarities of Present Tense Phraseological Units of Modern Tajik Literary Language: candidate dissertation in philology: 10.02.22*. - Dushanbe, 1968. – 249 pp.
9. Rashid Vatvot. *Hadaiq us-sehr*. - Dushanbe: Knowledge, 1987. - 121 pp.
10. Sultanova R.M. *Linguistic Status of Stylistic Means of Tajik-Russian Languages: comparative aspect (doctoral dissertation)*. - Dushanbe, 2021. - 375 pp.

11. *Toirov U., Ibodov B., Toirov Sh. Meaningful Word. - Dushanbe: The Freedom of Orient, 2005. – 453 pp.*
 12. *Sharifov Kh. Creative Word. - Dushanbe: Enlightenment, 1991. - 160 pp.*
 13. *Elsabruti R.R. Expressive Potential of Arabic Language // Language and Culture. - Russia, - Tomsk: National Research Tomsk State University, 04.12.2018. - pp. 120-133.*
- III. Sources
1. *Aini S. Reminiscences. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1990. - 352 pp.*
 2. *Gulrukhsor. Women of Sabzbahar. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2019. - 432 pp.*
 3. *Kuhzod U. Pisandara - Dushanbe: Enlightenment, 1984. - 208 pp.*
 4. *Kuhzod U. The Road behind the Pass. - Dushanbe: Cognition, 1987. - 384 pp.*
 5. *Mamadov K. Criminal Search. - Dushanbe: Cognition, 1994. - 192 pp.*
 6. *Mirza K. Innocent Death. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2012. - 528 pp.*
 7. *Mirzoev K. A Sign of Life. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1993. - 496 pp.*
 8. *Love of Yu. Broken Link. - Dushanbe: Cognition, 2003. - 192 pp.*
 9. *Mohammadiev F. Migrants. - Stalinabad, 1959. - 192 pp.*
 10. *Mohammadiev F. Old People. - Dushanbe, 1963.*
 11. *Musa Sh. Mother`s Face. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2012. - 408 pp.*
 12. *Naimi K. Tragedy at the Fountain. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1994. - 256 pp.*
 13. *Nasim R. The House to which I am in a Hurry. - Dushanbe, Man-of-Letters, 1993. - 224 pp.*
 14. *Samad A. A Gust of Wind. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. - 568 pp.*
 15. *Sorbon. Barzgar. Zuza. - Dushanbe: Cognition, 2017. - 288 pp.*
 16. *Hamdam A. Water under the Ice. - Dushanbe: Cognition, 2011. - 272 pp.*
 17. *Jalil R. Selected Works. V.2. Shurob. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1988. - 464 pp.*